

Agnmyren - en vikingahamn

Agnmyren 1994 - eller Agnmyrsviken under vikingatiden?

Vikingatiden utgör slutet av järnåldern och räknas normalt från det första kända vikingatåget. Detta riktades mot klostret Lindisfarne i juni 793. Lindisfarne var ett av Englands rikaste kloster och ett väl valt mål för en plundringsattack mot försvarslösa munkar.

År 1066 betraktas vanligtvis som vikingatidens slut efter den norske kungen Harald Hårdrådes misslyckade vikingatåg mot England. Han stupade i slaget vid Stamford Bridge den 25 september. Detta slag föregick det mera bekanta slaget vid Hastings, vilket stod den 14 oktober 1066.

De svenska vikingarna hade i huvudsak "handelsförbindelser" i österled bl.a. med Baltikum (Kurland och Novgorod). Där intog man svenska besittningar och byggde hamnar och städer.

Det var naturligt att bosätta sig vid sjöar och vattendrag, som var den tidens stora transportleder. Sollerön mitt i Siljan uppfyllde dessa krav på boplatser och hade dessutom ett strategiskt läge, varifrån man kunde bevaka alla transporter, såväl fredliga som fientliga. Den valda platsen vid Agnmyren i byarna Utanmyra och Bengtsarvet hade dessutom en källa, som var viktig både som vattentäkt och som offerkälla. Gravplatserna förlades normalt i anslutning till bostäderna, som utgjordes av enkla eldhus med jordgolv och väggfasta britsar. Eldstaden var på golvet, mitt i huset, och röken fick leta sig ut genom ett hål i taket.

Hur såg Sollerön ut när vikingarna bosatte sig där? För att få svar på den frågan har jag tagit prover på den organiska jorden i lågpartiet nedanför Klikten (se fig 1). Provet togs på 1 och 2 m djup. Proverna sändes till SGU (Sveriges Geologiska Undersökning) i Uppsala, som lät laboratoriet för isotopgeologi på Naturhistoriska muséet i Stockholm utföra C14-dateringarna. Resultatet av C14-analyserna visade att provet på 2 m djup var från 770 ± 70 f Kr. d.v.s. den yngre bronsåldern och provet på 1 m djup var från 600 ± 70 e Kr, d.v.s. ca 200 år före vikingatiden.

Olika jordarter representerar olika skeden i en sjö respektive torvmarks utveckling. Proverna har därför artbestämts, varvid kunde konstateras att provet på 2 m djup utgjordes av grovdetritusgyttja (mer eller mindre fint sönderdelat material som svävar i vatten och så småningom sjunker och bildar avlagringar). Denna jordart bildas normalt genom sedimentation av organiskt material i lugna tämligen grunda vatten. På 1 m djup utgjordes provet av kärrtorv som är en telmatisk jordart (växter eller material som avsätts mellan hög- och lågvatten). Dessa jordarter bildas mellan låg- och högvattennivåerna i en sjö d.v.s. i strandzonen. De telmatiska jordarterna är sedentära (bildas och avsätts på platsen, till skillnad från sedimenära som kan föras till platsen) och kan ha bildats från t.ex. en gungfly.

Ett viktigt resultat av C14-dateringen och artbestämningarna är slutsatsen att under yngre bronsåldern fanns det en fri vattenyta mellan Bengtsarvet och Utanmyra. Ca 200 år före vikingatiden låg strandlinjen nära passpunkten, se diagram 1, vilket innebar att Utanmyra vid högvatten var en ö skild från övriga Sollerön. Vid lågvatten fanns antagligen en landförbindelse bestående av gungfly, vass och torv. Likartat var sannolikt förhållandet även långt in i vikingatiden. Kanske fanns här någon enkel bro eller spång mellan landområden av nuvarande byarna Utanmyra och Bengtsarvet.

Om dagens normalvattenstånd väljs till +161 meter över havet kan en strandförskjutningskurva konstrueras enligt diagram 1. Diagrammet utgörs av en rätlinjig interpolering (förfaringssätt d.v.s. linje för att beräkna ett värde mellan två givna punkter) mellan strandlinjens nivå 600 e Kr och

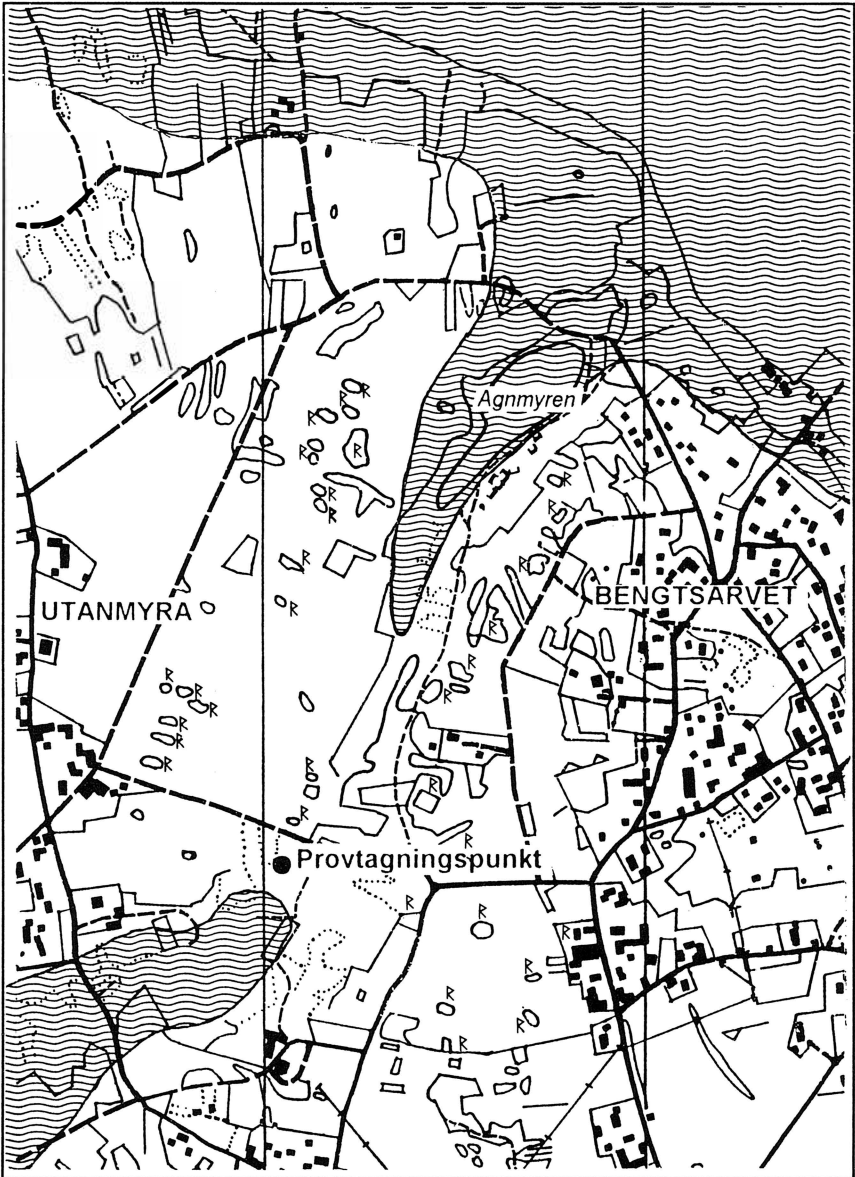

Fig 1, i skala 1:10.000, visar den beräknade strandlinjen år 800 e Kr vid Agnmyrsviken. På figuren visas också provtagningspunkten.

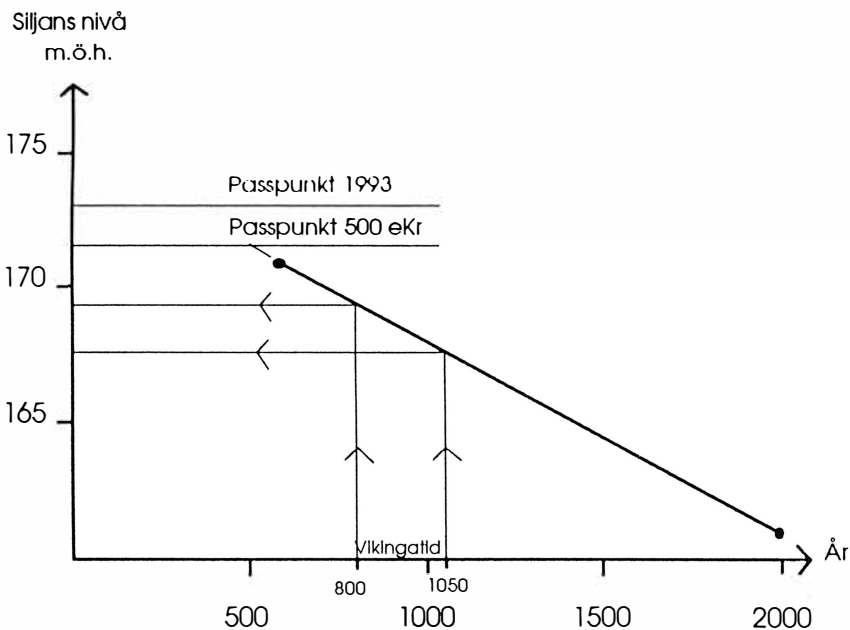

Diagram 1. Strandförskjutningskurva på Sollerön. Rätlinjig interpolering mellan konstaterad strandlinje 600 e Kr +171 m.ö.h. och dagens strandlinje +161 m.ö.h. Från en passpunkt sluttar markytan åt båda hållen längs en dalgång d.v.s. den utgör vattendelaren. Skillnaden mellan passpunkt 500 e Kr och passpunkt 1993 är ca 1 m torv, som växt under dessa nästan 1500 år

strandlinjen 1990 e Kr. Denna generalisering är en följd av de få analyserna (alltför kostsamma). Generaliseringen ger emellertid en god uppfattning om vad som hänt i området. Man måste dock bortse från temporära fluktuationer (variation eller föränderlighet) i Siljans nivå.

Ur diagrammet kan man bl.a. avläsa att strandlinjen år 800 e Kr låg på nivån ca +169.5. Det framgår också att nivån på Siljan sjönk ca 2 m under vikingatiden. Hastigheten med vilken Siljans nivå sjönk var (och är kanske fortfarande) 0,7 m/100 år. Detta värde motsvarar väl vad som händer vid Upplandskusten i dag, där havet sjunker med ca 0,8 m/100 år.

Om man extrapolerar (beräkning av ett variabelvärde utanför fasta punkter) strandförskjutningskurvan bakåt för att se när passpunkten, ca +171,5, överskreds, framgår att detta inträffade ca 500 e Kr. Före denna tidpunkt var alltså Utanmyra definitivt en ö utanför Sollerön.

Hur kan man då förklara en nivåförändring av Siljan relativt Sollerön på 8,5 m på ca 1200 år? Svaret är uppdelat i minst fyra delkomponenter, varav två är mätbara eller kalkylerbara.

- * Torvtillväxten, som genom mina mätningar har konstaterats vara ca 1 m på 1400 år.
- * Landhöjningen, som beror på att jordskorpan varit intryckt på grund av enorma laster från en ca 3 km mäktig inlandsis. När inlandsisen smälte bort och trycket på jordskorpan minskade påbörjades en isostatisk rörelse som benämns landhöjning. (Isostatisk rörelse är vad som inträffar när t.ex. en fotboll återtar sin ursprungligen runda form efter det att man tryckt in vtan.)

Den pågår fortfarande och har sina högsta värden i trakten av Skellefteå, ca 9mm/år. I sydvästra Skåne är värdena negativa d.v.s. där pågår en landsänkning. Nollinjen går genom Skåne.

Hela Siljansbäckenet rör sig uppåt ca 6 mm/år. Det intressanta i detta fall är dock landhöjningsdifferensen mellan Siljans norra och södra del, som innebär att vattnet sakta hålls ut ur Siljan. Denna mekanism bidrar för Solleröns delmed ca 0,7 m lägre vattenstånd per 1000 år.

- * Klimatet under perioden ca 400-1000 e Kr kännetecknas både av en lägre årsmedeltemperatur och en högre nederbörd än nutida förhållanden. Båda dessa faktorer bidrog till ett stigande vattenstånd.
- * Tröskeln vid Siljans utlopp i Leksand har eroderats under 1200 år vilket också medfört en sänkning av Siljans nivå.

De två senaste komponenternas bidrag är mycket svårbestämbara. Tillsammans svarar de dock för nästan 7 m. Sannolikt är det tröskelerosionen som svarar för det största beloppet, man får dock ej förringa klimatets inverkan (jfr en nederbördsrik höst).

En sammanfattning av nivåförändringarna, Sollerön relativt Siljan, visas på figur 2 för åren 500 e Kr och 800 e Kr.

Förutom de beskrivna organiska jordarterna, som återger olika skeden i sjöars och torvmarkers utveckling, förekom också mineralutfällningar som t.ex. myrmalm och sjömalm. Dessa bildas genom utfällning av järnhydroxid ur järnhaltigt vatten. Om utfällning sker i torvmark bildas myrmalm, om avsättningen av järnhydroxid sker i en sjö kallas det sjömalm. Båda var under vikingatiden mycket viktiga råvaror för framställning av järn och osmundsjärn, ett slags järntackor som var den tidens hårdvaluta.

Detta bekräftas också i sagorna om Olof den heliges tåg genom Sverige år 1030. I dessa nämndes Järnbäraland, vilket enligt vissa källor avsåg södra och mellersta Dalarna. Järnbäraland betydde antingen det järnbärande landet eller järnbärandarnas land d.v.s. det land varifrån de järnbärande (järnexporterande) männen kom.

Järnframställning på Sollerön styrks av Gustaf Hallströms fornminnesin-

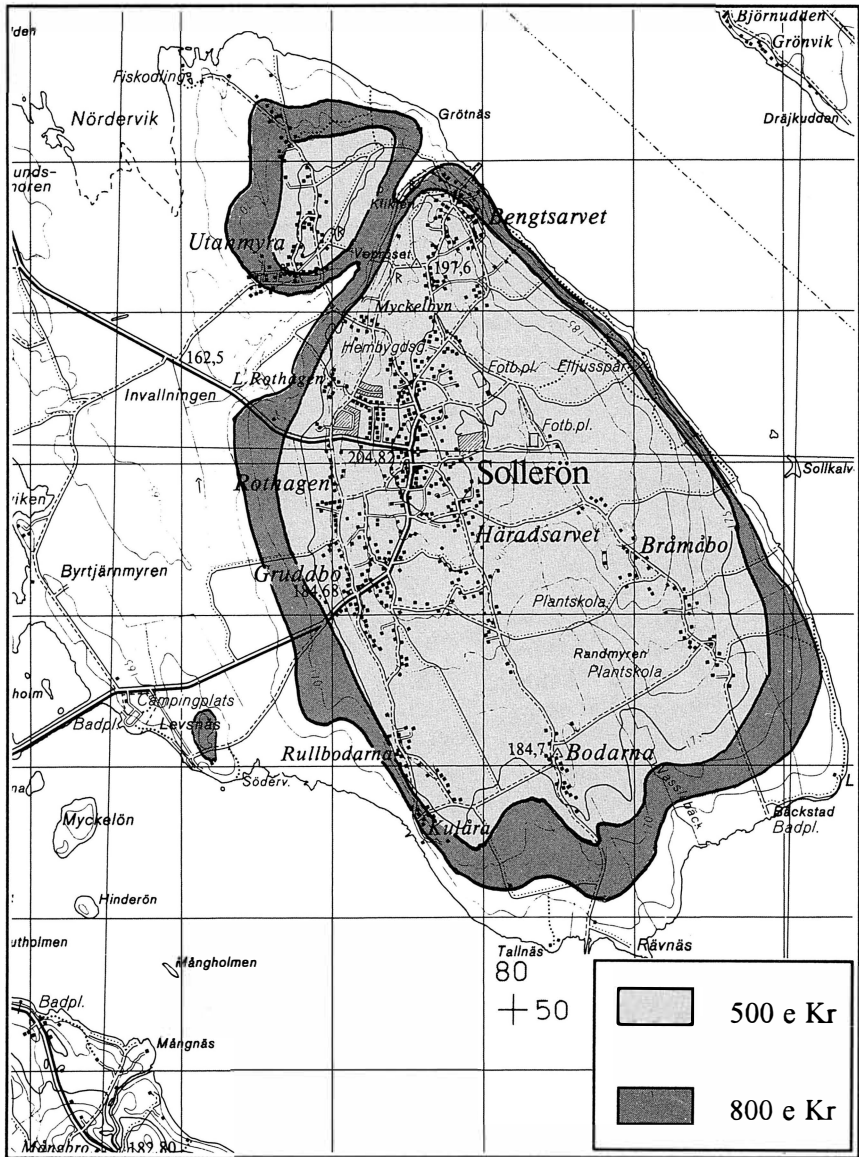

Fig 2. Visar, i skala 1:50.000, en sammanfattande översikt över Sollerön 500 e Kr och 800 e Kr. Av figuren framgår att Utanmyra, som tidigare varit en egen ö, i början av vikingatiden förenades med övriga Sollerön

ventering 1972, i vilken han C14-daterade ett kolprov från en slagghög på Håvånäset mellan Ryssa och Gesunda. Analysen visade att slagghögen härrörde från 870 +/- 110 e. Kr. På Sollerön med omnejd fanns sannolikt många små järnugnar. De var vanligtvis ingrävda i en backe, ca en meter höga och med en diameter kring en halv meter.

Föremålen som återfanns i sollerövingarnas gravar var huvudsakligen bruksföremål och redskap samt enkla vapen, typ pilspetsar. Dessa har sannolikt tillverkats på Sollerön. Svärd, som också påträffats i gravarna har enligt Erik Svensson, med all säkerhet, importerats från Europa, eftersom framställningsprocessen var alltför avancerad för att ha utförts från myrmalm av en solleröving.

Hamnen och boplatsen vid Agnmyren hade det mesta av vikingarnas behov. Läget mitt i Siljan var strategiskt och man hade en källa till såväl rituella ceremonier som dricksvatten. Viken erbjöd en skyddad hamn och säkerligen fina fiskeförhållanden. Dessutom hade man tillgång till sjö- och myrmalm, som var en förutsättning för framställning av järn och tillverkning av bl. a. redskap och enkla vapen.

Det skulle vara mycket intressant om ytterligare studier kunde utföras i närheten av nuvarande väg mellan Utanmyra och Bengtsarvet. Syftet med dessa undersökningar skulle vara att försöka hitta en gammal förbindelse mellan nämnda byar. Söder om vägen skulle t.ex. en vikingahamn kunna påträffas.

Åke Knutz

Litteraturhänvisning:

Bertil E Halden 1935: Isavsmältningen och strandförskjutningar i Siljansdalen. GFF Band 58.

Lennart von Post 1934: Bonäslinjen. GFF Band 56.

Severin Solders 1946: Älvdalens historia del III. Myrjärn - hemsmide - liebruk.

Åke Hyenstrand 1974: Järn och bebyggelse.

Carl-Gösta Wenner 1972: Jord och vatten i Leksands socken.

Gösta Lundqvist 1938: Drag ur Solleröns geologi. Gruddbo på Sollerön - en byundersökning.

Inga Serming 1973: Förhistorisk järnhantering i Dalarna. Jernkontorets forskning serie H nr 9.

Hugo Osvald 1937: Myrar och myrodling. Kooperativa förbundets bokförlag.

Magnusson, Lundqvist och Regnell 1963: Sveriges geologi.